

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ АСПЕКТИ СОМАТИЧНИХ ІДІОМ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Денисенко І.І.

Білоцерківський національний аграрний університет

Стаття присвячена структурно-семантичній характеристиці соматичних фразеологізмів англійської мови. У статті розглянуто явище фразеології, основні теоретичні засади вивчення ідіоматичних виразів. Висвітлене та охарактеризоване поняття «соматизм». Охарактеризовано особливості соматичних фразеологізмів, класифікації за структурним та семантичним змістом. Виокремлено найчастотніші соматизми англійської мови, їхня структура та семантична складова.

Ключові слова: фразеологізм, соматизм, ідіоматичні вирази, лексема, соматичний компонент, семантичні особливості.

Постановка проблеми. Ідіоми завжди привертати увагу дослідників, так як фразеологічні мовні одиниці мають велике значення в будь-якій мовній системі. Проте нові підходи в лексичних дослідженнях висвітлюють ідіоматичні вирази з різних точок зору. Ідіоматичні словосполучення часто зустрічаються в журналах, газетах, фільмах, також широко використовуються в повсякденній мові і становлять вагомую частину цінностей культури. Різні мови мають відмінності у структурі та змісті ідіом.

Ідіоми являють собою значну частину мови та впливають на мовний потенціал, окрім того фразеологізми сприяють збагаченню та розширенню культурної спадщини. Завдяки метафоричності ідіоматичної конструкції мова стає барвистою та передає усі тонкощі не лише менталітету, а й багатомірової спадщини народу, що відображають людський досвід розуміння навколишнього світу. Потреба у дослідженні полягає в тому, що в даний час існує теоретична та практична необхідність у співвідношенні окремих лінгвістичних одиниць серед конкретних мов. Створення регулярної функціональної та семантичної ідентичності між одиницями двох мов, необхідне при перекладі та загальному функціонуванні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Саме тому фразеологізми є предметом дослідження великої кількості вчених, наприклад: В. Маслової, О. Тищенко, А. Архангельської, В. Мокієнка, Д. Ужченка, Х. Качіарі, А. Ков'єс, П. Кветко, І. Стоянова і т. д. Особлива увага в дослідженнях ідіоматичних виразів приділяється соматизмам, що тісно пов'язані з чуттєвими аспектами людського буття.

Виділення раніше не вирішених частин проблеми. Дослідження визначається тим, що в межах лінгвістичної науки ще не визначена теоретична й практична значимість соматизмів, які відображають особливості національного менталітету. В останні роки увагу лінгвістів привертють все більше фразеологізми, що містять у своєму складі соматичний компонент (від греч. *soma* – тіло) – слова на позначення частин тіла людей та тварин.

Метою статті є аналіз структурно-семантичних аспектів соматичних ідіом англійської мови. Об'єктом дослідження є особливості функціонування та розподілу фразеологічних одиниць з соматичним компонентом, їхня структура та семантичне навантаження в системі мови

та мовлення. Предметом дослідження соматизми англійської мови.

Виклад основного матеріалу. Різні аспекти соматичної фразеології представлені в дослідженнях та працях М. Алефіренка, В. Жукова, В. Мокієнка, І. Стоянової, М. Шанського. І. Стоянова стверджує, що ідіоми, що складаються з соматичних виразів, вважаються одним із найчастотніших типів. Когнітивні моделі, які лежать в основі соматизмів є найбільш архаїчними і найбільш стабільним лексичним шаром, що тісно пов'язаний із сприйняттям людського тіла. Особливість номінацій соматизмів зумовлена антропоцентризмом та антропоморфізмом предметного світу у свідомості людини. Важливо рисою соматичних ідіом є образна спрямованість та наявність численних аналогів, що різко відрізняє цю групу фразеологізмів від інших тематичних груп. Термін «соматизм» до фразеологічних одиниць, що містять у структурі назви частин тіла застосував вперше Ф. Вакк у дослідженні фразеологічних одиниць естонської мови. Ф. Вакк зауважує, що до групи соматичних фразеологізмів входять не лише лексеми на позначення частин тіла, але й слова, що пов'язані з організмом людини чи тварини (*bone, blood, nerve* etc.). Також Ф. Вакк робить висновок, що група соматичних фразеологізмів належить до найбільш уживаних та найдавніших елементів мовної системи [3, 15]. І. Стоянова у своїх дослідженнях також акцентує свою увагу на частотності використання соматичних фразеологічних одиниць. Разом із цим вона характеризує існування аналогів ідіом, що містять в собі компонент на позначення людського тіла в різних мовах та стверджує, що вони є досить близькими, пояснюючи це тим, що назви частин тіла є найбільш архаїчними та несуть в собі сприйняття світу в цілому [12, с. 51].

Як зазначалося вище, ідіоми є багатогранними одиницями, які потребують різних точок зору та методологічних підходів. К. Качіарі визнає, що ідіоматизація – це процес, коли певне словосполучення не є ідіоматичною, але з часом під впливом соціальних та лінгвістичних чинників поступово перетворюється в ідіоматичну конструкцію. Також вона стверджує, що ідіоми внутрішньо неоднорідні, що створення єдиної класифікації чи характеристики є досить проблематичним. Ідіоми складаються з елементів, які лексично і синтаксично пов'язані разом, але в той самий час мають різноманітні відмінні риси в структурі [7, с. 23].

Існує безліч критеріїв за якими можна класифікувати ідіоматичні вирази. П. Кветко акцентує свою увагу на семантичній та структурній складовій фразеологізмів, фіксованості та мінливості, функції, стилістиці та етимології [17, с. 35]. С. Глуксберг виділяє композиційність ідіом і тому виокремлює некомпозиційні (ідіоми, які не мають зв'язків між складовими та значення ідіоми не можна зрозуміти), частково композиційні (ідіоми, які мають певні зв'язки, що частково можна зрозуміти), повністю композиційні ідіоми (значення складових елементів повністю відповідає ідіоматичному виразу). Вчений також пропонує ще іншу класифікацію відповідно до прозорості [14, с. 65].

Класифікація А. Ков'є фокусується не лише на синтаксичних та семантичних особливостях фразем, але і на їх прагматичному аспекті. У цьому ключі А. Ков'є водить прагматичні фрази або прагматемами на відміну від семантичних фразем [8, с. 78].

Найвідомішою системою класифікації фразеологізмів є класифікація Ш. Баллі та В.В. Виноградова.

В.В. Виноградов розрізняє три групи фразеологічних одиниць – фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності і фразеологічні сполучення.

Фразеологічні зрощення – семантично неподільні фразеологічні одиниці, у яких цілісне значення невмотивоване, тобто не впливає із значень їх компонентів. Наприклад: *бити баглай* – *to eat the bread of idleness*; *лє як з відра* – *to rain cats and dogs* і под.

Фразеологічні єдності – теж семантично неподільні фразеологічні одиниці, але цілісне їх значення умотивоване значенням компонентів. Наприклад: *to look a gift horse in the mouth* – *заглядати в рот дарованому коню*; *a fish out of water* – *не в своїй тарілці* та ін.

Фразеологічні сполучення – тип фраз, створених реалізацією зв'язних значень слів. Фразеологічні сполучення не є безумовними семантичними єдностями [1]. Вони аналітичні, наприклад: в українській мові: *зачепити почуття*; *зачепити гордість*; *зачепити інтереси*. В англійській мові: *to meet the requirement*; *to meet the necessity, the demand*.

І. Стоянова акцентуючи увагу на номінативності соматичних ідіом класифікує конструкції наступним чином: група ідіом, які в назві мають номінацію на позначення частини тіла (*take one's foot, make foot out of nose, heel over toe*); опорно-рухової системи (*a skeleton in the cupboard, skin and bones*); судинної системи (*blue blood*); внутрішніх органів (*from the bottom of the heart, have a heart*); органів чуття (*to be all ears, to have a good nose*).

Важливими є семантичні аспекти соматизмів англійської мови, які можуть виражати людські емоції та почуття чи риси людського характеру.

Соматизми можуть набувати різних семантичних конотацій. Тому І. Стоянова класифікує соматичні ідіоми на декілька тематичних груп:

- ідіоми на позначення людських емоцій та почуттів, які є досить семантично навантаженими та виражають конкретний емоційний стан людини: сміх, плач, ридання, щастя, радість, задоволення, любов або пристрасть, втома, виснаження,

депресію, сум і т. д. [12, с. 63] (*carry somebody of his feet, to rub one's hand, to win somebody's hand, my foot, wring one's hand, to be dead on one's feet, somebody's legs are giving away*);

- ідіоми, що описують риси людського характеру, які базуються на позитивних чи негативних складових людської природи: ледачкуватість, хоробрість, байдужість (*folding one's hand, as get cold feet, to get oneself in hand*), здатність швидко реагувати (*think on one's feet, to be a firm hand*), щоб показати психологічну стабільність (*to find one's feet, to be on one's feet*), особливі професійні звички та досвід (*be an old hand, a fresh hand, to be all thumbs*);

- ідіоми, що характеризують когнітивний аспект особових та не особових відносин та ситуацій, наприклад концепт єдності та миру (*to be at loggerheads with somebody*), поступка чи життєвий виклик (*gain the upper hand, every man's hand against one, hand it to somebody*), спроба зробити щось, замах та насильство (*to fight hand in hand, lay violent hands on somebody*), щоб описати силу та вплив на щось чи на когось (*to have long hands, to be in somebody's hands, hidden hands*), успіх (*to win hands down, to fall on one's feet*) [12, с. 67].

За словами П. Кветко, ідіоми двох різних мов можна розглядати під кутом лінгвістичної точки зору за допомогою порівняльного методу, або з точки зору перекладу ідіом у різних літературних текстах. У порівняльному методі ідіоматичний простір однієї мови порівнюється з іншомовним, зосереджуючись на взаємній еквівалентності та мовному втручаннях. Відмінності можуть бути у структурі, змісті, значенні та використанні окремих слів та виразів.

Відповідно до ступеня еквівалентності, П. Кветко пропонує три основних типи фразеологізмів: 1) абсолютні еквіваленти – це ідіоми, які є ідентичними за структурою та змістом в різних мовах, тому що мають одне джерело; 2) відносні еквіваленти – ідіоми, які мають однакове або дуже близьке значення, але містять різні лексичні елементи; 3) нееквівалентні – ідіоми, які не мають ідіоматичного відповідника і повинні бути замінені словами або описом. Серед абсолютних та відносних еквівалентів, П. Кветко розрізняє схожі та близькі еквіваленти та часткові чи повні. Саме тому розглянемо соматичні ідіоми за такими групами: абсолютні еквіваленти, близькі еквіваленти, часткові еквіваленти та ті, які не мають еквівалентів [17, с. 41].

Більшість англійських соматичних ідіом, пов'язані з трьома органами (*head, foot, hand*). Абсолютні еквіваленти, що містять в своїй структурі елемент на позначення тіла включають ідіоми, які мають однакове значення, є лексичними та семантичними відповідниками. Наприклад, соматичні ідіоматичні вирази англійської та української мов *to have a head on one's shoulders* – мати голову на плечах, *dirty one's hands* – забруднити чийсь руки, *on foot* – на ногах, мають ідентичні лексичні значення, використовуються стилістично нейтральні дієслова з тими самими денотативними значеннями, та мають єдине семантичне значення. Ідіоматичні вирази, які є близькими еквівалентами, можуть відрізнятися використанням прийменників, мати різні граматичні форми

дієслова (однина чи множина), приєднанні чи безприєднанні конструкції, зміна порядку слів (*hands down* – опускати руки, *bang one's hand against the wall* – битися головою об стіну, *get back on one's feet* – стати знову на ноги). Часткові еквіваленти можуть мати спільне лише на семантичному рівні. Лексично та синтаксично вони є відмінними і можуть мати різні лексеми на позначення тіла, використання іншого дієслова в ідіоматичному виразі, вживання складних та складених лексичних одиниць (*go hand in hand* – йти пліч-о-пліч, *have eyes in the back of one's head* – мати очі на потилиці, *sweep off someone's feet* – збити з ніг).

Ідіоми, які є нееквівалентними, не мають семантичного, структурного та лексичного відповідника (*handful* – мала кількість, *come to a head* – критикувати, *foot the bill* – платити за когось).

За граматичною приналежністю до певної частини мови ідіоми можна класифікувати на такі типи:

- дієслівні (*to get into one's head, to lose one's head, to shake the dust from one's feet*);
- субстантивні (*head and shoulders above*);
- прикметникові (*black hearted, with bare hands*);
- прислівникові.

Соматичні фразеологізми в англійській та українській мовах часто мають подібні лексичні та семантичні характеристики, але більшість фразеологізмів є частковими еквівалентами, або близькими.

Висновок. Фразеологія важлива для вивчення семантичних процесів, пов'язаних з розвитком значень слів, народження нових ознак процесів для підвищення нашої компетенції при вивченні функціонування мовної системи. Все це свідчить про важливість і необхідність вивчення цієї частини лексики. Розглядаючи різні типи фразеологічних одиниць, ми вивчаємо їх структуру, синтаксичний контекст. Широко розглядаються тематичні, синонімічні та антонімічні ряди в фразеології.

Людське тіло та все, що з ним пов'язане – це дійсність, яка присутня в житті носія будь-якої мови, але сприймають та оцінюють частини тіла носії різних мов по-різному, тож вони є цінним матеріалом для вивчення мовних картин світу. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми тому подальше дослідження з метою виокремлення когнітивних моделей ідіом з компонентами-соматизмами в окремих варіантах англійської мови в зіставному аспекті з українською є важливим етапом та перспективним напрямом в лінгвокогнітивному мовознавстві.

Список літератури:

1. Балли Ш. Французская стилистика; пер. с фр. К.А. Долинина / Ш. Балли. – М.: Изд-во иностр. лит., 1961. – 394 с.
2. Блюм А. Семантические особенности соматической фразеологии / А. Блюм. – МЛ: АСТ-пресс, 2000. – 20 с.
3. Вакк Ф.О. О соматической фразеологии в современном эстонском литературном языке: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.02 «Языки народов Российской Федерации» / Ф.О. Вакк. – Таллин, 1964. – 23 с.
4. Мізін К.І. Усталені порівняння англійської, німецької, української та російської мов в аспекті зіставної лінгвокультурології: автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.17 / К.І. Мізін. – К.: Київський нац. лінгв. ун-тет, 2012. – 33 с.
5. Скоробагатко Н.О. Концептуалізація фразеологічного соматичного коду в східнослов'янських і східнослов'янських говірках: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Н.О. Скоробагатко; Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2009. – 20 с.
6. Селіванова О.О. Нариси з української фразеології. Психологічний та етнокультурний аспекти / О.О. Селіванова. – Київ – Черкаси, 2004. – 276 с.
7. Cacciari C., Tabossi P. Idioms: Processing, Structure, and Interpretation. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc, 1993. – 189 p.
8. Cowie A. Oxford Dictionary of Current Idiomatic English. Oxford: Oxford University Press, 1985. – 257 p.
9. Cowie A. Phraseology: Theory, Analysis and Applications. Oxford: Clarendon Press, 1998. – 227 p.
10. Lakoff G. Metaphors We Live by / G. Lakoff, M. Johnson. – Chicago: The University of Chicago Press, 1980. – 242 p.
11. Serval S.P. A cognitive approach to the role of body parts in the conceptualization of emotion metaphors / S.P. Serval // Epos: Revista de filologia. – Madrid: Uned, 2001. – № 17. – P. 245-260.
12. Stoyanova I. Semantic Aspects of English Body Idioms. Diss / IRIM Chisinau, 2009. – 126 p.
13. Gibbs R.W. Why Idioms Are Not Dead Metaphors. Idioms: Processing, Structure and Interpretation. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc., 1993. P. 57-77.
14. Glucksberg S. Understanding Figurative Language: From Metaphor to Idioms. Oxford: Oxford University Press, 2001. – 186 p.
15. Glucksberg S. Idiom Meanings and Allusional Content. Idioms: Processing, Structure and Interpretation. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc., 1993. P. 3-26.
16. Kavka S. A Book on Idiomaticity. Žilina: University of Žilina, 2003. – 253 p.
17. Kvetko P. English Lexicology in Theory and Practice. Trnava: Univerzita Sv. Cyrila a Metoda, 2009. – 30-39 p.

Довідкова література:

18. Фразеологічний словник української мови / уклад. В.М. Білоноженко, В.О. Винник та ін. – К.: Наукова думка, 1993. – Т. 1-2. – 1512 с.
19. Cambridge International Dictionary of Idioms. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
20. Long T. Longman Dictionary of English Idioms. Harlow: Longman, 1979.

Денисенко И.И.

Белоцерковский национальный аграрный университет

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ СОМАТИЧЕСКИХ ИДИОМ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Аннотация

Статья посвящена структурно-семантической характеристике соматических фразеологизмов английского языка. В статье рассмотрены явление фразеологии, основные теоретические основы изучения идиоматических выражений. Также охарактеризовано определение «соматизм». Очерчены особенности соматических фразеологизмов, классификации за структурным и семантическим содержанием. В статье выделены наиболее употребляемые соматизмы английского языка, их структура и семантическая составляющая.

Ключевые слова: фразеологизм, соматизм, идиоматические выражения, лексема, соматический компонент, семантические особенности.

Denysenko I.I.

Bila Tserkva National Agrarian University

STRUCTURAL AND SEMANTIC ASPECTS OF THE SOMATIC IDIOMS OF THE ENGLISH LANGUAGE

Summary

The article is devoted to the structural and semantic characteristics of the English phraseological idioms with body components. The article deals with the phenomenon of phraseology, the basic theoretical principles of idiomatic study, describes the definition of «somatic idiom», peculiarities of somatic phraseologisms, classification by structural and semantic content, the most frequent somatisms of the English language, their structure and semantic component are singled out.

Keywords: phraseology, somatism, idiomatic expressions, lexeme, somatic component, semantic peculiarities.